

STENHUGGEREN

MEDLEMSBLAD FOR JYSK STENKLUB

47. årgang nr. 2

April 2021

Total nr. 172

Shattercones i kalksten fra Bayern i Tyskland. Læs om, hvad det er, i Arnes artikel "Orden i samlingen" inde i bladet. Stykket her er fra Arnes egen samling. Foto: Arne Dich.

Stenhuggeren: Medlemsblad for Jysk Stenklub

Formand:

Ingemann Schnetler, Fuglebakken 14, Stevnstrup, 8870 Langå 8646 7282
i.schnetler@mail.dk

Medlem af bestyrelsen og redaktør

Søren Bo Andersen, Engdalsvej 65A, 3.tv. 8220 Brabrand 2625 1733
sba@geolsba.dk

Medlem af bestyrelsen og kasserer

Jytte Frederiksen, Myntevej 16, 8240 Risskov 8617 4697
jytte@dichmusik.dk

Medlem af bestyrelsen og turansvarlig

Linda Lægdsmand, Tjelevej 10, 1.th., 8240 Risskov 8635 2740
lindakaj@gmail.com

Medlem af bestyrelsen og værkstedsansvarlig

Hans J. Mikkelsen, Kjærslund 18, 8260 Viby J 8629 5518/4054 3902
hansjimmikkelsen@gmail.com

Medlem af bestyrelsen

Pia Kamuk Nielsen, Firkløvervej 103, 8464 Galten 3011 7956
pipse73@live.dk

Medlem af bestyrelsen

Jeannette Kühl, Byagervej 108 F., 8330 Beder 6070 5455
jeannette.kuhl@gmail.com
 2714 2230

Kontakt til klubben: Jysk Stenklub, Myntevej 16, 8240 Risskov.

Bank reg.nr. 1551 1217380 MobilePay 29430901 (Jytte Frederiksen)

Årskontingent i 2021: 175 kr. for enkeltpersoner, 250 kr. for par (Et blad)

Klubbens hjemmeside: <http://www.jyskstenklub.dk/> Materiale sendes til formanden.

Klubbens Facebook-side for medlemmer: «Jysk Stenklub».

Medlemslisten: kan fås hos kassereren.

Klubblade fra andre klubber bedes sendt til formanden.

Fotos anvendt i dette blad er taget af *Arne Dich*, hvis ikke andet er nævnt

Indhold i dette nummer :

Side 3	Mindeord
Side 4	Nye medlemmer
Side 5 - 9	Generalforsamling / Formandens beretning /
Regnskab	
Side 10	Kinnekullediabas
Side 15	Det skriiiiiider
Side 17	Hvem passer på det vi finder
Side 19	Sangstrup en corona - januardag
Side 20	Orden i samlingen
Side 23	Endnu en kirke på egnen i fint selskab
Side 26	61 millioner år gammelt drama afsløret..
Side 28	Proaster
Side 30 - 32	Værksted /Kontingent /programsidens

Til minde om Karen Pii

Mindeord ved Jytte Frederiksen

Som årene går kan det ikke undgås, at nogle af de mennesker, som i mange år har udgjort en fast kerne i det arbejde der binder klubben sammen, forlader denne jord for altid. I januar måned døde Karen Pii, som i næsten 20 år var redaktør af *Stenhuggeren*. Mange af klubbens nyere medlemmer vil kun kende hende fra de numre af *Stenhuggeren*, der ligger online, og derfor vil jeg mindes hende med en lille skildring af mine første år i klubben.

Klubmøderne foregik som alle møder i slutningen af 1980'erne med fuld knald på tobaksafbrændingen. Dog kunne man i salen vælge mellem røgsiden længst væk fra døren og den "røgfrie" side nærmest døren. Ved et af bordene i sidstnævnte side kunne man ofte finde Karen Pii og familie med kaffekurv. Jeg var ny og havde ikke andet end min nysgerrighed at byde ind med, men Karen Pii udstrålede en ro og humor og venlig autoritet, som gjorde en vel tilpas i hendes selskab.

I 1995 arrangerede Peter K.A. Jensen og afdøde Rigmor Kloock en tur til det sydlige Norge. Vi var indkvarteret i Mølland, hvor gården rummede hovedkvarteret, mens en mindre gruppe var indlogeret i "vaskehuset" lidt længere oppe ad vejen, hvor den lyse feldspat blev forvandlet til handelsproduktet "tannspat" (til kunstige tænder). Jeg var så heldig at få anvist plads i det tredje logi. En træhytte ved en skovsø. Af turdeltagerne kaldet jomfruburet til trods for beboernes modne alder. Det blev en dejlig oplevelse. Karen Pii's robuste spejdererfaring passede mig godt, og vi fik badet i frisk vand og glædet os over et velfungerende muld-do. Uden ord lærte hun i hvert fald mig, hvor værdifuldt et bidrag man kan levere til en turs

heldige udfald ved at tage besværligheder med sindsro. Jeg husker endnu hendes dejlige latter, da ejeren af stenbruddet skovlede et læs fuld af de ældste damer op i sin skovl på gravkøen og kørte dem op til stenbruddet.

Jeg er glad for at have mødt Karen Pii i Jysk Stenklub, og jeg ved, at hun har sat sig varige spor i klubben - selvfølgelig mest synlige i *Stenhuggeren* - men som jeg har prøvet at beskrive også på andre og knapt så håndgribelige planer.

Tak, Karen Pii.

Nye Medlemmer !

På trods af omfattende nedlukning og almindeligt mismod i samfundet er det meget glædeligt, at fire personer alligevel har valgt at melde sig ind i Jysk Stenklub.

Vi er opløftede og glæder os meget til at se jer og byde jer personligt velkommen i klubben. Indtil videre må I ”nøjes” med denne skriftlige velkomst. Vi håber, at I nye medlemmer får glæde af fællesskabet og af kommende foredrag og ture – når det hele nu kommer i gang igen. Foreløbig forestiller vi os, at vi så småt kan indlede møderækken med blandt andet den udsatte generalforsamling lørdag den 11. september. Vore møder holdes almindeligvis på Åby Bibliotek, Ludvig Feilbergsvej i Åbyhøj den 2. lørdag i månederne september til december og januar til april.

Klubbladet, *Stenhuggeren*, udkommer fire gange årligt ca. den 1. i månederne februar, april, september og december.

Vore nye klubmedlemmer er: Tina Lykke Hartvigsen, Rune Schjødt, Jette Winther Jensen og Richardt Lyng Sørensen.

Hjertelig velkommen, alle sammen!

Generalforsamling

Den udsatte ordinære generalforsamling søges afholdt:
lørdag den 11. september 2021 kl. 14.30

Dagsorden iflg. vedtægterne:

1. Valg af dirigent.
2. Formandens beretning. **Er trykt nedenfor i dette blad!**
3. Aflæggelse af regnskab. **Er trykt nedenfor i dette blad!**
4. Valg af formand.
På valg er Ingemann Schnetler.
5. Valg af bestyrelsesmedlemmer i h. t. § 4.
På valg er: Hans Jørn Mikkelsen (villig til genvalg)
Søren Bo Andersen (villig til genvalg)
Pia Kamuk Nielsen (villig til genvalg)
6. Valg af en 1. og en 2. bestyrelsessuppleant.
På valg er: Niels Sandal (villig til genvalg)
Hanne Mølgaard (villig til genvalg)
7. Valg af 1 revisor (uden for bestyrelsen).
På valg er: Merete Petersen (villig til genvalg)
8. Valg af en revisorsuppleant.
På valg er: Ivan Herholdt (villig til genvalg)
9. Fastsættelse af kontingent for det kommende regnskabsår.
10. Indkomne forslag.
Forslag skal være bestyrelsen i hænde senest 8 dage før generalforsamlingen.
11. Eventuelt.

Vedr. pkt. 2: Formandens beretning 2021

Det forløbne år har været totalt anderledes, ikke bare for Jysk Stenklub, men for hele Verden. En pandemi, som vi endnu ikke kan se slutningen på, har skabt sygdom, død og ødelæggelser i et omfang, som vi ikke kunne forestille os, da den startede for et år siden. Vi havde vores sidste ordinære generalforsamling den 7. marts 2020, og allerede den 11. marts lukkede det meste af Danmark ned. Vi måtte aflyse april mødet og forårets og sommerens ture og håbede så at kunne genoptage vores aktiviteter i september.

Vi kunne gennemføre efterårets første møde den 12. september, men udsatte på grund af coronasituationen det planlagte foredrag med Agnete Carlsen til oktober mødet efter aftale med foredragsholderen. Der var dog heldigvis som sædvanlig fine fund at vise frem, og Niels Sandal fortalte om nogle af sine flotte fossiler. Formanden fortalte om et nyt danekræ fra Hillerslev, som forventes at blive beskrevet i nær fremtid. Den 10. oktober fulgte så Agnete Carlsens spændende beretning om dykkersyge hos forhistoriske havkrybdyr.

Med efteråret fulgte en genoplussen af coronaen, og de planlagte møder og ture blev aflyst for resten af 2020. Det blev også klart, at smittetalene og de stadigt skærpede restriktioner gjorde det umuligt at gennemføre vores program, også i det første halvår af 2021, så bestyrelsen valgte at aflyse alle arrangementer.

Ifølge vores love skal den ordinære generalforsamling afholdes inden udgangen af marts, og det er ikke muligt i år. Derfor vil der blive indkaldt til en ekstraordinær generalforsamling, så snart dette er muligt (den bliver i dette blad håbefuldt indkaldt til **lørdag den 11. september**). I dette nummer af Stenhuggeren vil såvel formandens beretning som regnskabet blive bragt, og på den ekstraordinære generalforsamling bliver der lejlighed til at drøfte begge dele. Valgene bliver også udsat, så den nuværende bestyrelse fortsætter uændret indtil videre. Eventuelle diskussioner og spørgsmål til beretning og regnskab vil kunne fremføres på mødet med den ekstraordinære generalforsamling, når dette kan ske. Der er i dette blad udsendt indkaldelse og dagsorden, og disse vil blive bekræftet i septembernummeret, hvis vi igen kan mødes på en sikker måde på den påtænkte dato, 11. sep-

tember. Man opfordres endvidere til at holde sig orienteret på klubbens hjemmeside og facebookprofil.

Klubbens sociale liv med klubmødernes foredrag og stensnak og de dejlige ture i ind- og udland har ikke været muligt, men heldigvis fik vi den 30. oktober oprettet vores facebookgruppe, hvor vi kan udveksle ideer, oplevelser, spørgsmål og fotos. Det er en privat gruppe kun for Jysk Stenklubs medlemmer, og den har allerede nu 48 medlemmer, så det er dejligt, at vi har fået denne mulighed! Der er mange indlæg og dejlige billeder, så det er en god udvidelse af vores aktiviteter. Tak til Pia og Hanne, der har påtaget sig arbejdet som administratorer!

Vores klubs medlemstal plejer at ligge på ca. 160.

I 2020 var Hasselager Messen i oktober aflyst, lige som mange andre messer. Vores dubletsalg dér må også vente til bedre tider.

Vi håber at kunne starte klubmøderne på Åby Bibliotek op igen til september og forventer, at der i resten af 2021 igen kan arrangeres ture og foredrag. Foreløbigt har Mette Steeman og Anna Øehlenschläger sagt ja til at komme til efteråret. De stod på programmet for møderne i januar og marts. Det er endnu kun muligt at afholde private friluftaktiviteter med selvkørsel, så deciderede klubture må vente lidt endnu.

Ved klubmøderne er Arne altid til rådighed med eget udstyr og ekspertise, og før foredragene kan vi se hans flotte diasshows med billeder fra klubbens ekskursioner og historie. Desuden leverer han fine fotos til vores klubblad, hjemmeside og Facebookgruppe. Alt dette vil jeg gerne takke Arne for!

Værkstedet har ikke været benyttet så meget i år, men vi har et godt og velindrettet værksted i Læssøesgades skole, og det giver os gode muligheder for opbevaring af materialer til både slibefolk og samlere af fossiler. Tak til Hans for ledelse af værkstedet og tilsyn med maskinerne!

Jysk Stenklub har en sund økonomi, og regnskabet er med Jytte som kasserer i de bedste hænder. Desuden udfører hun en del sekretærarbejde for bestyrelsen, ordner vores bibliotek og holder sammen med Linda styr på klubbens salgsmateriale. Tak til Jytte og Linda for deres store indsats!

Vi har et meget flot, fyldigt og velredigeret klubblad, og vi leverer selv det meste af indholdet, bl.a. med beretninger om ture, klubbens historie eller artikler om fossiler eller lokaliteter. Både hvad indhold, layout og billeder angår, kan Stenhuggeren på fornemste vis klare sig med andre stenklubbers blade. Tak til Søren for et flot klubblad og for, at klubben altid kan trække på din ekspertise om fossiler og geologi!

Jysk Stenklubs hjemmeside er også en del af klubbens ansigt udadtil, og som følge deraf får jeg jævnligt mails med spørgsmål om medlemskab eller om fossiler eller mineraler.

I 2022 har Jysk Stenklub 50-års jubilæum. Bestyrelsen har flere idéer til fejringen af jubilæet under overvejelse, men modtager gerne gode idéer og forslag!

En stor tak til bestyrelse og suppleanter for godt samarbejde og en stor indsats i det forløbne år og til alle vore trofaste medlemmer. I har måttet undvære møder og ture i det forløbne år, men vi håber, at det snart bliver muligt igen at mødes på ture og til klubmøder!

Ingemann Schnetler

Vedr. pkt. 3: **Regnskab 2020**

Kassererens bemærkninger til driftsregnskabet

Det har været et helt igennem atypisk år: Kun få af de planlagte foredrag har kunnet gennemføres. Alle fællesture har været aflyst. Hasselagermessen kunne heller ikke gennemføres. Og for første gang i mange mange år har vi oplevet et fald i medlemstallet. Der er derfor kommet mindre i kassen end forventet. Til gengæld har udgifterne til foredrag ikke været så store som beregnet. Udgifterne til Stenhuggeren udgør en pæn del af de samlede udgifter.

I 2022 fylder klubben 50 år, og jeg håber, at vi i 2021 kan forberede et godt program for fejringen. */Jytte Frederiksen*

Jysk Stenklub Driftsregnskab 2020

	Regnskab	Budget
Kontingent	22.490,00	25.000,00
Indtægt værksted	140,00	300,00
Annonceindtægt	0,00	0,00
Renter Bank	0,00	0,00
Julemøde	0,00	2.000,00
Messe / Salg	2.634,50	6.000,00
Diverse	0,00	0,00
	<u>25.264,50</u>	<u>33.300</u>

	Regnskab	Budget
Anskaffelser	0,00	0,00
Fagblade	674,87	700,00
Guider	0,00	2.000,00
Kontorartikler	0,00	600,00
Porto	5.240,00	6.000,00
Stenhuggeren	8.519,07	12.000,00
Telefon + Annoncer	500,00	1.200,00
Udgifter værksted	0,00	500
Diverse Udgifter	984,00	0,00
Foredrag m.m.	5.719,00	8.000,00
Julemøde	0,00	1.500,00
Messe / Salg	0,00	500,00
Servicegebyr Bank	242,00	300,00
	<u>21.878,94</u>	<u>33.300,00</u>
Overskud	3.385,56	
	<u>25.264,50</u>	

Status pr. 31.dec. 2020**Aktiver**

Kontantbeholdn. Klub	2.653,00
Kassebeholdn. Værksted	10.963,71
Indestående i bank	31.094,18
	<u>44.710,89</u>

Passiver

Egenkapital pr. 31/12 2019	37.825,33
Overskud	3.385,56
Egenkapital pr. 31/12 2020	41.210,89
Forudbetalt kontingent	3.500,00
Forudbetalte annoncer	0,00
	<u>44.710,89</u>
	<u>44.710,89</u>

Regnskabet revideret og godkendt. Kontantbeholdning optalt. Bankbeholdning ultimo 2020 afstemt med kontoudskrifter.

Jytte Frederiksen, kasserer

Merete Petersen, revisor

Børge Halkjær, revisor

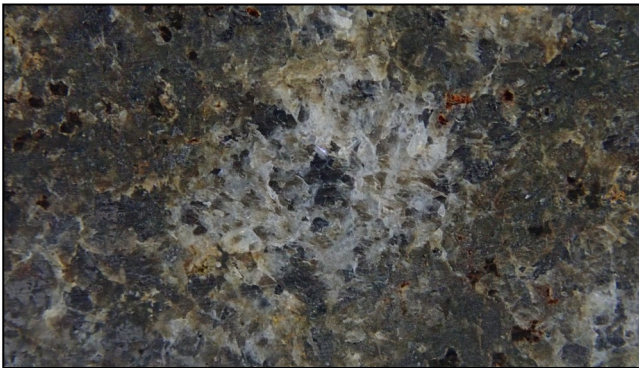
Kinnekullediabas – en strandstens historie

Af Søren Brix Pedersen

Kinnekullediabas. Forfatter foto.

Strandstenen Kinnekullediabas eller blot Kinne-diabas finder man ret let på stranden. Den er let at kende. Den minder lidt om et blomkålshoved, dog med lidt andre farver. Hvidgrå pletter på en mørk baggrund.

Under et mikroskop ses en vidunderlig krystalverden. En lys krystalhob af Plagioklas omgivet af mørk Augit (en Pyroxen). Imellem augitten er der rustpletter efter olivin, som forvitrer let. Alle krystaller har cirka samme størrelse 1/2-1 mm. Forfatter foto.

AFSTED TIL KINNEKULLE

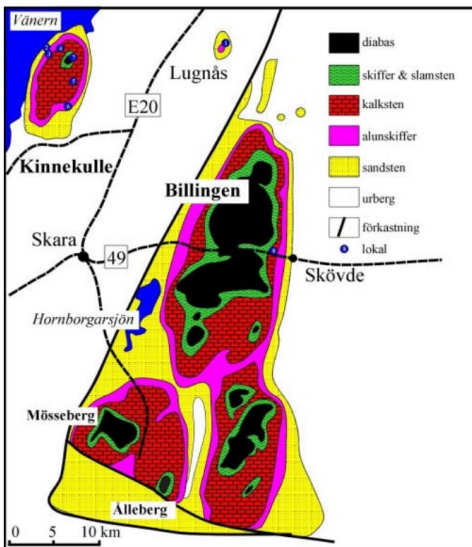
Min kone og jeg har de senere år haft ønske om at se oprindelsesstederne for de ledeblokke, man går og finder på vore strande. Så her måtte vi kigge mod øst. Vi skulle til Vestergötland og til Kinnekulle.

Västergötland, mellem Väneren og Vättern, er ret nem at komme til. Med færge fra Frederikshavn til Göteborg, så 1½ times kørsel mod nordøst til Trollhättan og Vänersborg og så er man der.

Kilde: <http://karta-over-sverige.blogspot.com/2011/04/karta-over-vaestergotland-regionen.html>

GEOLOGISK KARTA ÖVER VÄSTGÖTA-BERGEN

Da vi ankom til toppen af Kinnekulle var der en stor parkeringsplads og den var fuld af biler!! Det var da fantastiske, at der var så mange geologisk interesserede, der var ude at lede efter diabasen. Men bag p-pladsen lå en restaurant og der var stuende fuldt!! Det er et meget besøgt udflugtssted. Det skyldes måske snarere den pragtfulde udsigt og så ikke mindst en god sommerrestaurant. Forfatter fotos.

(Kilde: https://www.researchgate.net/figure/Geologisk-karta-oever-Vaestergoetland_fig7_316726122)

Her er der meget spændende geologi. Blandt andet de markante plateaubjerge: Hunneberg og Halleberg ved Vänersborg, Billingen og Kinnekulle og så den lille spændende Lugnås lidt længere mod nord og øst. Hornborgasjön er for øvrigt et fantastisk publikumsvenligt fugle-kiggested.

”USA KL 3”

Når man står på toppen af disse plateaubjerge lærer man, at remsen; USA KL 3 er nøglen til forståelsen af de geologiske lag i Västergötland. Alle skolebørn i området lærer denne remse, så alle beboere er helt med på, hvad det betyder.

Kilde: <http://naturgrupp3a.blogspot.com/2011/04/vastgotabergen-och-geologiska.html>

Lagsøjlen giver svaret, hvis man starter nedefra, undtagen det med ”3”. De lokale kalder imidlertid diabasen for ”Trapp”, og så skal der lige lidt pædagogisk mnemoteknik til. Så er den til at huske.

Alderen på diabasen er bestemt til ca. 280 mio år. Vi er altså i Perm-tiden. Ovenpå det nedslidte grundfjeld (Urberget) er der aflejret sandsten, alunskiffer, kalksten og ler. Alle disse lag fortæller, at der har været hav med forskellig dybde over området.

Lagene ligger smukt vandret og øverst ligger diabasen. I Danmark kalder vi den Kinnediabas, da den er særlig tydelig på den nordlige top, der hedder Kinnekulle. Den er 56 m høj. Den ligner en vulkan, men er det ikke. Diabasen har dækket store arealer. Området er blevet eroderet, men enkelte steder ligger diabasen som en beskyttende hat. Et antal plateaubjerge stikker op fra den omgivende slette. Disse plateaubjerge er altså erosionsrester af et sammenhængende sedimentdække.

FODNOTE

Basalt og Diabas har samme sammensætning. Basalt er meget finkornet og størknet meget hurtigt ved vulkanudbrud. Diabas er en bjergart afsat i lodrette gange eller som vandrette lag imellem andre lag. Den er størknet langsommere og har derfor lidt større krystaller.

KINNEDIABASEN PÅ OPRINDELSESSTEDET

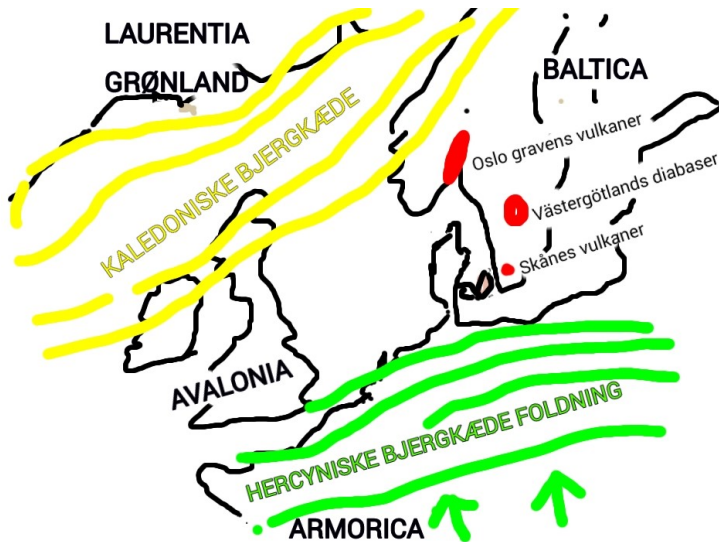

På toppen er der Kinnediabas overalt. Og ikke kun som små knolde, men som fast klippe!!!! Nogle steder noget forvitret, men den er let at kende på sit plettede udseende. Her i nogenlunde "frisk" udgave. Forfatter foto.

Kinnediabas i stærkt forvitret udgave. Olivinen, der er jernholdig, forvitrer let og efterlader rust. Forfatter foto.

DET STORE OVERBLIK I PERM-TIDEN FOR 280 MILL. ÅR SIDEN

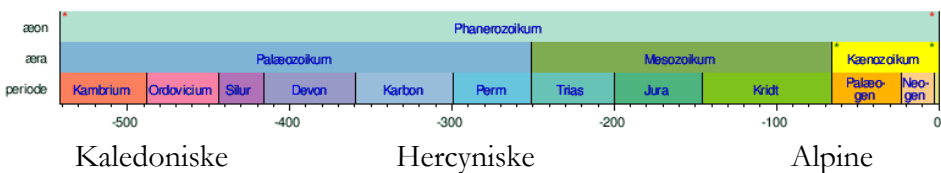

De store cratoner (se fodnote), Laurentia og Baltica, er stødt sammen og har dannet den Kaledoniske bjergkæde i Norge. Sydfra nærmer nogle mikrokontinenter sig: Avalonia og Armorica. Haræen er ved at blive dannet. Mellemeuropa er ved at blive foldet op. Haræen har givet navn til den Hercyniske bjergkædefoldning, som finder sted samtidig med 3 andre begivenheder: Dannelsen af Oslo graben med vulkaner og voldsomme udstrømninger, Vulkaner i Skåne og så dannelsen af diabasen i Västergötland. Et pres fra flere sider kan have været årsag til lavaudstrømningerne. Forfatters egen skitse.

FODNOTE

Cratoner er store Kontinentplader, der bevæger sig mod eller væk fra hinanden. De mindre plader kaldes ofte Mikrokontinenter.

STORE BJERGKÆDEFOLDNINGER I EUROPA

Det skriiiiider

Af Jytte Frederiksen og med en øjenvidneberetning af Jeanette Varberg

Møns Klint har gennem årene leveret mange store skred. Ofte om vinteren og ofte på tidspunkter af døgnet, hvor ingen mennesker opholder sig på stranden. Det er derfor uhyre sjældent, at nogen har held til at fotografere skredene, mens de sker. I februar skete det for arkæolog Jeannette Varberg, som fortæller:

”Sidste dag ved Møns Klint. Ungerne ville gerne se stedet, hvor klinten var skredet. Det fik de lov til på ordentlig afstand. Pludselig hørte vi en torden. Og så røg et nyt kæmpe stykke af. Jeg nåede at finde telefonen frem og tage billeder af det nye skred. Naturen er voldsom smuk og farlig. Det blev vi mindet om i dag.”

Skred ved Møns Klint, fotograferet, imens det skrider! Foto: Jeanette Varberg.

Sidste år skred et stort stykke af **Gjerrild Klint** på Djursland ned og lagde sig på stranden i en dramatisk formation med spir og kløfter.

Efterårets og vinterens megen nedbør har jævnet lidt ud. I slutningen af februar 2021 kunne man opleve, hvordan opløst ler og sand som en lind grød flyder ned over skrænten og ender på stranden. Næste højvande henter det ud i havet, og så går turen sydoover. Gad vide, hvor det bliver læsset af.

Forrige års skred ved Gjerrild Klint. Mud-der, sten og sand flyder stadigvæk ned over klinten og ud på stranden.

Foto: Arne Dich.

Trelde Næs ved Fredericia er også et af de meget livlige steder. Den lokale avis Elbo-bladet kunne forleden bringe historien om en naturvejleder, der sidste år mistede et vildtkamera. Han havde en formodning om et forestående skred, og det ville han gerne have billeder af. Desværre fik skredet et større omfang, end han havde forudset og tog hans kamera med sig i dybet. Der ligger det nu med optagelser af et skred set indefra.

Skredet ved Trelde Næs fra sidste år. Skredet kostede en lokal naturvejleder et kamera, som nu må formodes at befinde sig under lermasserne eller i lillebålt.

Foto: Thomas Dambolt.

HVEM PASSER PÅ DET VI FINDER - OG HVORDAN FÅR MANGE GLÆDE AF DET?

Af Jytte Frederiksen

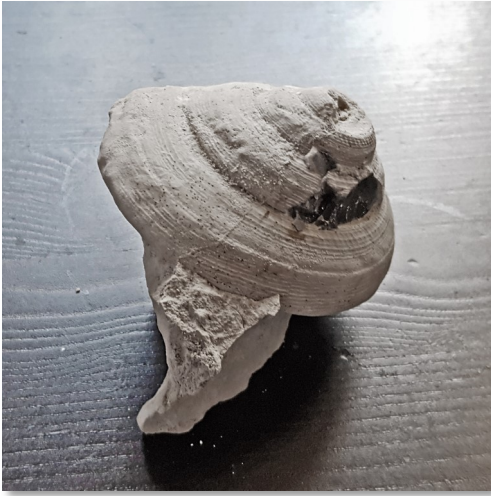
Et udklip fra Ugeavisen Elbobladet fik mig til igen at tænke på de mange værdifulde fund, der putter sig i skabe og skuffer hjemme hos mange af os. Det handlede om en afdød samler fra Fredericia, som i sin kælder havde flere hundrede kilo fossiler, der blev smidt ud, da hans lejlighed blev tømt. Fossilerne oppe i hans lejlighed blev dog reddet og foræret til Fredericia Kommune. Naturvejledere fra byen har nu lavet en lille udstilling af dem på Naturskolen på Trelde Næs og på et par af byens skoler. En delvis lykkelig udgang på den historie. Men hvem ved, hvad der gemte sig i kælderen?

Jeg har i mine år i stenklubben set adskillige eksempler på, at værdifulde fossiler og mineraler er blevet kasseret af de efterladte, som man ikke kan klandre. De har ofte ikke haft en chance for at vide, hvad de stod med, eller de har været så pressede på tid, at de har lukket øjnene.

Og så kommer det gode spørgsmål: Hvordan kan det undgås?

En bekendt er jurist og arbejder med arvesager. Da han så min fossil- og stensamling, var hans allerførste bemærkning: Hvad skal der ske med den, når du ikke er her mere? Tak for kaffe tænkte jeg lidt pikeret - men manden har jo ret. Det er mit ansvar at bestemme, hvad der skal gøres med tingene efter min død. Jeg er ikke på plads med en løsning endnu, men jeg skal nok fortælle om det, når det sker.

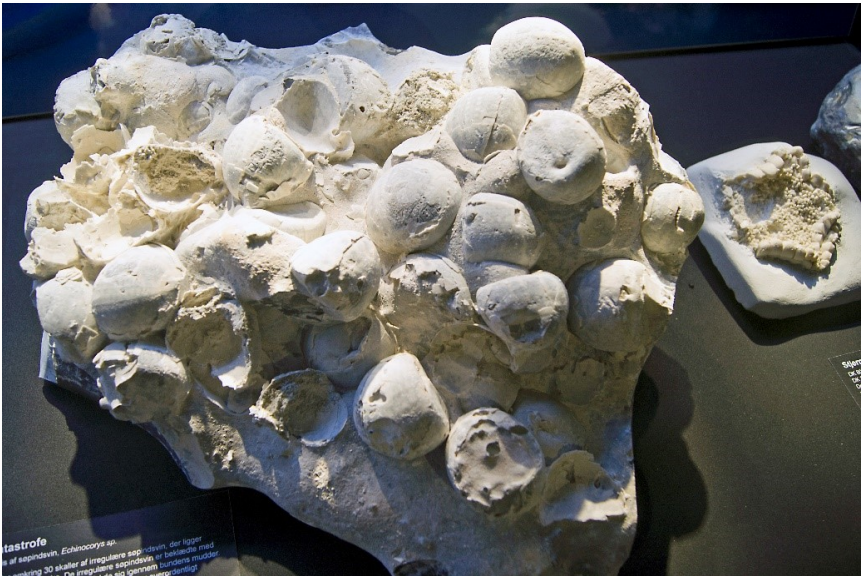
I mellemtiden har jeg haft den gode oplevelse, at 2 af mine fund er blevet overdraget til Statens Naturhistoriske Museum som **danekræ** (danekræ nr. 562 og 1137). Så passer de på dem for mig. Det ene fund står nu udlånt til GeoCenter Møns Klint og kan beses af alle besøgende. Det andet fund er sneglen fra Dalbyover, som blev beskrevet i sidste nummer af Stenhuggeren.

Sneglen, Leptomaria fra Danien i Dalbyover, nu Danekræ nr. 1137.

Det – og alle andre danekræ fra Midtjylland - burde udstilles på Naturhistorisk Museum i Aarhus. Lad os se, om det lykkes engang.

De to fund har lært mig, at det er virkelig vigtigt at få det indsamlede vist frem, så folk med mere forstand på tingene, end jeg kan bedømme det, kan sikre, at det unikke bevares for eftertiden. Og så må vi hver især finde gode løsninger for det mere almindelige.

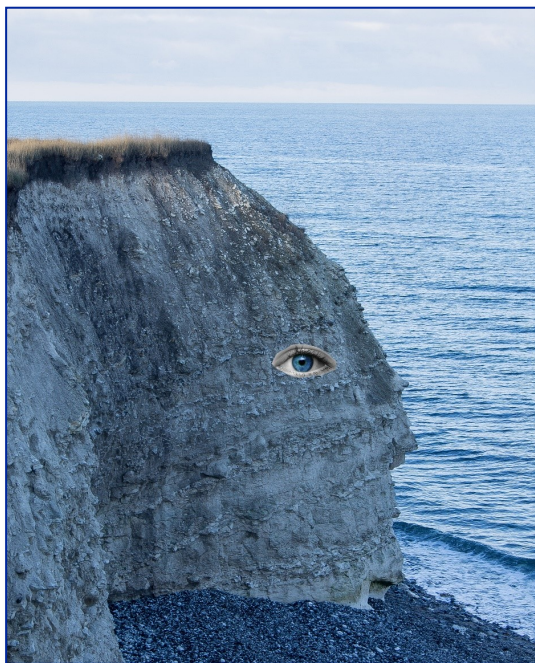

DK 562, massevis af Søpindsvin, Echinocorys sp. De omkomne søpindsvin er i godt selskab i udstillingen på GeoCenter Mons Klint.

Blokken indeholder omkring 30 skaller af irregulære søpindsvin, der ligger hulter til bulter mellem hverandre. De irregulære søpindsvin var oprindelig beklædte med tynde, håragtige pigge. Halvt nedgravede åd de sig igennem bundens mudder. Dette søpindsvin er ikke sjældent i skrivekridt, men det er overordentligt sjældent at finde så mange sammen. Årsagen er sandsynligvis, at et mudderskred på havbunden rev søpindsvinene med sig. Da skredet faldt til ro, lå de tilbage i en bunke, begravet under muddret.

Blokken blev fundet i et skred under Store Stejlebjerg, Møns Klint af Jytte Frederiksen, Risskov.

Når det igen bliver muligt at mødes ansigt til ansigt, håber jeg, at rigtig mange vil bringe deres fund med til møderne i Jysk Stenklub. STENHUGGEREN tager også gerne mod billeder af det, vi finder, ligesom spørgsmål om det fundne besvares. Brug den mulighed – hæmningsløst! Redaktøren er gammel nok til at kunne sortere i det indkomne. På snarligt gensyn i klubben.

Sangstrup

en corona-januardag -

hvor solskinnet havde lokket så mange mennesker på stranden, at vi valgte at tage turen fra Hjembæk oven på den karseklippede klint – der med et vågent blik holdt øje med om folk holdt den tilrådede afstand.

Tur og foto af Jytte og Arne

O rden i samlingen

Af Arne Dich

I nu et år har jeg ikke kunnet spille musik med mine venner, og møder og ture med stenklubben har der heller ikke været. Jeg har brugt noget af tiden til at få ordnet min meteorit-samling. Lige fra begyndelsen i 2008 har jeg ført kartotek, for ligesom med fossiler har meteoritter ikke stor samlermæssig interesse, hvis deres oprindelse er ukendt. Og det har været dejligt at

gense de mange interessante og smukke kosmiske ledeblokke.

Al Haggounia 001 25x23 mm

F.eks. har jeg skiver af ”den fossile meteorit”. I Marocco er der fundet over 3 tons stærkt forvitret meteorit, der efter laboratorieundersøgelser har fået navnet (efter fundstedet) ”*Al Haggounia 001*”. ”Min” har ligget 23.000 år nær jordoverfladen, og skiftende regn og bagende sol har fået den til at krakelere, og erosion har udskiftet nikkel-

jern og andre stoffer, så den er fossileret. En af skiverne har en flot chondrul (eller fossilet af en) fra solsystemets barndom.

De fleste af mine meteoritter har en interessant historie. F.eks.

”*Holbrook*”: 19. juli 1912 regnede tusindvis af småsten ned over Holbrook ved Santa Fe jernbanen i Arizona, larmede mod bliktag og hvirvlede støvet op. Mange år efter gennemsøgte H.H. Ninninger området (han huskes som den første ”meteorist”, der vækkede folks nysgerrighed og dermed forskernes forstenene i skufferne). Han opdagede,

at store røde myrer havde samlet mange af de magnetiske, millimeter-store meteoritter i myretuerne. Jeg synes, den er smuk med sin sorte smelteskorpe fra mødet med atmosfæren.

Milbillillie 20 mm 2,3 g

Så er der den lille ”*Milbillillie*” a-chondrit der blev fundet i en ørken i Vest-Australien og har tydelige fine smelter i overfladen. Den burde være sort med sit høje calcium og lave jern-indhold, men er farvet orange af ørkenleret. Den stammer fra asteroiden Vesta, der er opsmeltet, så de tunge metaller (ligesom på jorden) har samlet sig i kernen, og den er ikke magnetisk.

Og så er der pragtstykket **månemeteoritten** ”*Dhofar 1769*”, fundet i Omans ørken og byttet med Marciej Burski, som i flere år var nabo til Jysk Stenklubs stand på Hasselagermessen. – Da jorden var ung, ramte en Mars-stor asteroide den, og en masse stenstumper blev slynget op i bane omkring jorden. De samlede sig efterhånden til månen. Måne-breccien her er et fint vidnesbyrd herom. – Velkommen tilbage til jorden.

Dhofar 1769

lunait 2,27 g

49x23 mm

Agpalaliq (Cape York) 27x26 mm 8,47 g

”*Agpalaliq*”, den store jernmeteorit foran Geologisk Museum i København, er den 3. største af ”*Cape York*”-jernmeteoritterne fundet i Nordøst-Grønland. Mit lille frimærke stammer fra endestykket, der blev savet af, for at man så kunne lave (save) den flotte ætsede skive, der hænger på museet. Man kan på billedet se det grove wiedmanstättens-mønster (dannet under den langsomme afkøling med 1 grad pr. måske 10.000 år), men også nogle fine Neumann-linjer skabt af stød.

Se også artiklen i Stenhuggeren december 2018 om inuitternes brug af meteoritjern i fortiden (find det evt. på klubbens hjemmeside).

Samlingen indeholder også mange sten fra jordens talrige meteorkratre, både tektitter og impaktitter. Her er blot en ”*ShatterCone*” (slagkegle eller strålekalk) fra Steinheim-krateret i Bayern. De 2 afgørende beviser for et meteorkrater er slagkegler i grundfjeldet og mikroskopiske forskydninger i kvarts.

De første mange år brugte jeg min meteorit-side på internettet til at få system i min viden om meteoritter. Mit næste projekt er at videreføre dette arbejde – mange billeder er klar.

www.dichmusik.dk/Meteorit.html

Men hovedformålet med Excel-arkene og fotografierne er, at samlingen på over 400 meteoritter, tektitter og impaktitter skal bevare sin værdi – ikke pengeværdi, for samlingen er kun det værd som nogen vil give – men sin værdi som studieobjekt for andre, der interesserer sig for disse ledeblokke med fortællinger om solsystemets barndom og fjerne himmellegemer - og disse budbringers undertiden voldsomme møde med vores egen klode.

Vh. Arne

Endnu en kirke på egnen med i fint selskab

Af Birgitte Wilsted Simonsen i Nordjyske

St. Brøndum Kirke i Rebild Kommune er godt på vej til at blive kirke nr.49 i Danmark, hvor der er registreret ”skakbrætsten” i murværket.

Store Brøndum Kirke. Privatfoto, Nordjyske.

I forbindelse med sit arbejde som naturformidler for OutdoorHimmerland besøger Birgitte Wilsted Simonsen en del steder i Himmerland, herunder egnens kirker.

Kirker og kirkegårde er mange gange en afspejling af det, som skete i samfundet på den tid, ligesom kirkerne også er interessante som bygningsværker.

Under et besøg ved Store Brøndum Kirke blev Birgitte Wilsted Simonsen for nylig opmærksom på en speciel udformning af en sten i den sydlige kirkemur.

Den specielle sten, som er placeret helt oppe under tagskægget, er en så-

kaldt kvadersten (tilhugget natursten), og har en størrelse på cirka 30 cm x 50 cm. Og dét, som gør stenen speciel, er, at der i stenen er indhugget et skakternmønster.

Fænomenet kendes i forvejen fra andre himmerlandske kirker, men Birgitte Wilsted Simonsen har aldrig tidligere hørt om, at sådan en sten skulle findes i Store Brøndum.

Efterfølgende har naturguiden tjekket hjemmesiden www.skakbraetsten.dk - og ganske rigtigt, er stenen i Store Brøndum ikke tidligere registreret.

Skakbraetsten øverst blandt kvaderstenene i Store Brøndum Kirke.

Det er til gengæld 67 andre mønstrede sten, fordelt på 48 kirker rundt omkring i Danmark.

Stenene er næsten altid placeret i det udvendige murværk og kan findes i alle kirkens bygningsdele.

Stenene er tilbage fra 1200-tallet og fremstillet i forbindelse med kirkebyggeri – og det er påfaldende, at 47 af de 48 kirker ligger placeret i et bælte,

der strækker sig fra Thy og Hanherred over Himmerland ned til Aarhusområdet.

Der er således ikke fundet eksempler på skakbrætsten i det sydlige Jylland eller på Fyn og Sjælland, men hvorfor der geografisk er denne forskel, er fortsat et uafklaret mysterium.

I Himmerland kan skakbrætstenene blandt andet ses i kirkerne i Bislev, Veggerby, Skivum, Giver, Kongens Thisted, Vejbestrup og Gunderup.

Den geografiske placering af kirker med skakbrætsten bliver endnu mere mystisk set i lyset af, at der samtidig i Tyskland og Polen er fundet omkring 50 kirker med skakbrætsten. Alle beliggende omkring floden Oder. Herudover er der også fundet skakbrætsten i enkelte kirker i Sverige og Norge.

Et andet mysterium ved skakbrætsten er, hvorfor de overhovedet er fremstillet. Der har blandt andet været teorier fremme om, at det har været et tidsforløb for dem, som byggede kirken, at det har været dekoration af kirken, at det har været som symbol for en adelsfamilie eller en munkeorden.

Teoriene har også gået på, at skakbrættemønsteret symboliserer liv/død, godt/ondt eller himmel/jord - eller at det har været et symbol på ”fandens spillebræt” ud fra devisen: hvis fanden spiller brætspil, så er der fred til at bygge kirken.

I 1989 var der i Danmark registreret 45 kirker med i alt 59 skakbrætsten, mens den seneste opgørelse fra 2020 tæller 48 kirker med i alt 67 sten.

Og hertil kommer så altså nu Store Brøndum Kirke, der føjer sig ind i rækken som nummer 49.

I og med at der de seneste 30 år kun er fundet tre nye kirker med skakbrætsten, så var det for mig en speciel fornemmelse at stå der ved Store Brøndum Kirke og konstatere, at der nu kunne føjes en ny kirke til det lille eksklusive selskab af kirker med skakbrætsten, bemærker Birgitte Wilsted Simonsen.

Man kan læse mere om de spændende sten her:

<https://www.skakbraetsten.dk>

61 millioner år gammelt drama afsløret i Alex Andersens grusgrav på Nordfyn.

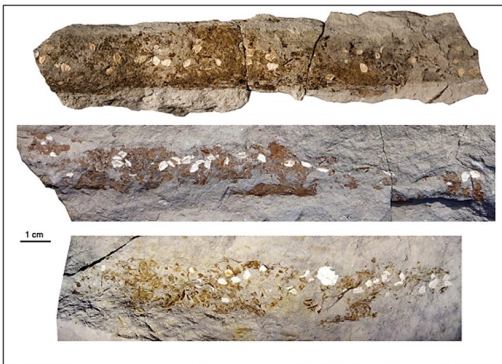
(Lokal amatørgeolog bliver til fossil)

Af Jesper Milàn, Museumsinspektør, Geomuseum Faxe

Det nordlige Fyn for 61 millioner år siden: en lille fisk svømmer intetanende hen over havbunden og søger efter føde uden at vide, hvilken fare der lurker nede i havbundens mudder. Nede i havbunden ligger en Bobbitorm begravet, og den registrerer, at noget er på vej hen mod den. Den åbner sine lange knivskarpe kæber og venter tålmodigt, indtil den lille fisk er svømmet lige hen over hovedet på den. Med et spring farer den op, og kæberne lukker sammen som en saks omkring fiskens hoved og i en støvsky trækkes fisken ned i havbunden, hvor ormen æder den. Da støvet har lagt sig, er ethvert spor af fisken væk...

Dette forhistoriske drama er blevet afsløret ud fra en række fossiler, der er fundet i Gundstrup grusgrav på Nordfyn. Blokkene med fossiler stammer fra Kerteminde Mergelen, som er en mergelaflejring, der blev dannet på bunden af det hav, der dækkede Fyn og resten af Danmark for 61 millioner år siden.

Fossilerne er fundet af den ivrige amatørgeolog Peter Tang Mortensen, der sammen med sin makker Mogens Stentoft Nielsen gennem mange år flittigt har samlet fossiler i Gundstrup grusgrav.

*Tre af de i alt 110 undersøgte gravegange af den ny-navngivne *Lepidenteron mortenseni*. Fiskeknogler og -skæl er mørke, øresten (otolither) er lyse.*

Foto: Sten Lennart Jakobsen

Fossilerne, Peter Tang Mortensen fandt, var forstenede gravegange fra en orm, der havde levet i havbunden for de 61 millioner år siden. Ormen var en

Bobbitor, som er et frygteligt rovdyr. Bobbitorme lever nedgravet i havbunden, og alle har de enorme, lange og skarpe kæber, som de bruger til at snappe deres bytte med. Deres foretrukne jagtteknik går ud på at ligge nedgravet med kun kæberne og nogle tentakler stikkende op af havbunden og så gribe deres bytte med kæberne og trække det ned i havbunden for at æde det. Det spændende ved netop disse forstenede gravegange er, at de indeholder rester fra alle de fisk, ormene havde spist, mens de boede i dem. Takket være det store antal gravegange fyldt med knogler, var det muligt både at rekonstruere hele hovedet på fisken, og derved afsløre, at der var tale om en ny slægt af fisk, der blev opkaldt *Bobbitichthys* efter Bobbitormen, der havde ædt den. Og det var også muligt at sige, at det faktisk var den slags fisk, der var Bobbitormens foretrukne bytte, da omkring 80% af knoglerne i gravegangene stammede fra *Bobbitichthys*. Selve gravegangene var også unikke i sig selv, så de fik deres eget videnskabelige navn, *Lepidenteron mortenseni*, opkaldt til ære for Peter Tang Mortensen, som havde samlet de fleste af alle gravegangene gennem tiden og stillet dem til rådighed for videnskaben.

Studiet af gravegangene og fiskeresterne er udført som et samarbejde mellem Werner Schwarzhan fra Statens Naturhistoriske Museum, Giorgio Carnevale fra Torino i Italien og Jesper Milàn fra Geomuseum Faxe.

Jesper Milàn udtaler: ”Det har været et rigtig spændende projekt at beskrive de her gravegange med fiskefossilerne og være med til at udrede et sådant 61 millioner år gammelt drama. Dette studie kunne kun lade sig gøre takket være den store indsats, som Peter Tang Mortensen har gjort gennem årene med at finde og indsamle de mange gravegange ude i Gundstrup grusgrav. Det understreger virkelig, hvor vigtig ivrige og dygtige amatørgeologers indsats, som Peters, er for videnskaben. Derfor er det en ekstra stor glæde at kunne opkalde et fossil efter Peter, så hans navn nu bliver forevigt”.

En kunstners rekonstruktion af dramaet.

Illustration: Amanda McKeever.

Studiet er netop publiceret i det internationale videnskabelige tidsskrift Bulletin of the Geological Society of Denmark og kan downloades her:

<https://2dgf.dk/xpdf/bull69-35-52.pdf>

Proraster – se et flot irregulært søpindsvin

Af Søren Bo Andersen

Det sker jævnlig, at jeg bliver spurgt om at bestemme fossiler. Her senest fik jeg videresendt et fotografi via Ingemann Schnetler. Han var blevet spurgt af en af sine fossil-bekendte i Tyskland, Stefan Polkowsky, som havde fundet en blok af Kertemunde Mergel (fra Paleocæn) ved kysten nær Stohl, nord for Kiel. Det sjove er, at denne blok af Kertemunde Mergel sandsynligvis oprindeligt er blevet transporteret fra et centralt? dansk område med Istidens isstrømme. Det tilsendte fotografi viste ganske simpelt det smukkeste eksemplar af det irregulære søpindsvin *Proraster*, som jeg har set indtil videre. Slægten *Proraster* tilhører den systematiske orden Spatangoida, som rummer de søpindsvin, vi i daglig tale kalder ”sømus”. Så den er nært beslægtet med *Schizaster* og lidt fjernere med *Linthia* og *Micraster*. Især de to sidstnævnte vil være kendt af danske søpindsvinesamlere.

Stefan Polkowsky's flotte eksemplar af Proraster. Fundet i en blok af Kertemunde Mergel på stranden nord for Kiel. Foto: Stefan Polkowsky.

De fem nedsænkede områder er oversidens sugefods-felter, hvor dette nedgravede søpindsvin har haft specielle, brede sugefødder, der fungerer som ”gæller” for dyret. Vand fra havbunden blev pisket ned gennem disse fem felter. Det bredeste felt er det forreste, hvor vandet bla. blev ledet ned til munden på undersiden.

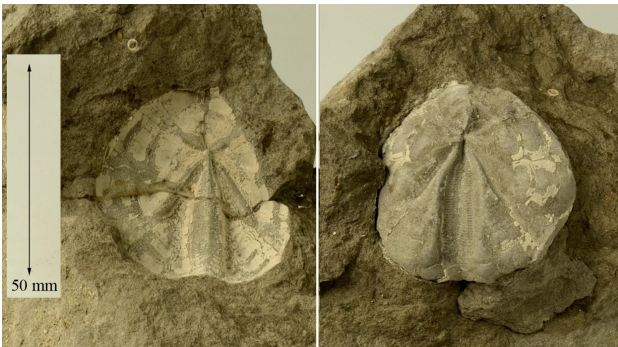
Den nære slægtning *Schizaster* vides at dyrke forskellige bakteriekulturer som ernæring i det brede felt. Måske var det ligesådan her hos *Proraster*?

Proraster-slægten er dog ikke ukendt i de danske aflejringer fra Paleocæn/Selandien (Kertemunde Mergel). Jeg har selv fundet et eksemplar i Lellinge Grønsandskalk (samtidig med Kertemunde Mergel) i 1967 ved Klintebjerg nær Nykøbing Sjælland – dengang, man lige havde stoppet indvindingen af store kalk- og mergelsten i grusgraven dér.

*Proraster fundet i Lellinge Grønsandskalk (Paleocæn/Selandien) i grusgraven ved Klintebjerg.
Samling og foto: Søren Bo Andersen.*

Andre fund af *Proraster* er ligeledes gjort i løsblokke af Kerteminde Mergel. Et smukt fund er gjort ved Lindø Terminalen i Munkebo, nord for Odense. Dette fund blev erklæret for danekræ som nr. DK 680.

*Plade og modplade (aftryk) af DK 680.
Proraster i Kerteminde Mergel. Ved Lindø Terminal, Munkebo.
Foto: Sten L. Jakobsen.*

Et Proraster-søpindsvin fundet i Kerteminde Mergel løsblok i de store grusgrave ved Gundstrup.

Disse Gundstrup-blokke (ja, de har fået deres eget navn) har vist sig at være meget fossilholdige med snegle, muslinger og meget andet, fx Bobbitorm-gravegange, som omtales andetsteds ("61 millioner år gammelt drama") i dette nummer af Stenhuggeren.

Klubbens værksted og bibliotek på Læssøesgades Skole

Hold dig orienteret på klubbens hjemmeside eller hos Hans J. Mikkelsen / Jytte Frederiksen.

Administrativt er bygningen flyttet fra Læssøesgades Skole til Frederiksberg Skole.

Der er ikke så mange brugere tilmeldt i øjeblikket, så udnyt gerne de ledige pladser. Maskinerne er der og venter på at blive brugt, så hold jer ikke tilbage.

Husk af hensyn til de låste døre at ringe besked, om du kommer på værkstedet. Brug af sølvværkstedet: 5 kr. pr. gang. Brug af slibeværkstedet: 10 kr. pr. gang.

Kontakt: Enten Hans J. Mikkelsen, når det drejer sig om værkstedet tlf. 4054 3902 eller Jytte Frederiksen tlf. 8617 4697 eller 2943 0901.

Michael Bak

I øjeblikket masser af fine og sjældne mineraler til salg fra min samling (tidl. Claus Hedegaard) - bl.a.:

- *Mere end 50 forskellige zeolite-mineraler*
- *Sjældne mineraler fra hele verden*

Overvejer du at sælge din samling ?

Med kontakt til samlere og forhandlere i USA og Europa kan jeg tilbyde dig den bedste pris for din samling af fine mineraler og gode enkeltstykker.

*Kærdalen 16 - 3660 Stenløse - Tlf. 23 21 15 43
michaelbak@worldofminerals.dk*

Medlemskab af Jysk Stenklub - kontingent 2021

- Bankkonto: 1551 1217380 eller 29430901 (MobilePay til Jytte Frederiksen)
- Enkeltperson: 175 kr.
- Par (modtager kun ét medlemsblad): 250 kr.

Øvrig kontakt til kassereren: tlf. 2943 0901 eller 8617 4697 - e-mail: jytte@dichmusik.dk

Hvis du ikke ønsker at fortsætte dit medlemskab, så giv venligst besked.
Det sparer foreningen for udgifter og begge parter for besvær.

HUSK også at melde FLYTNING til kassereren. Et postkort (se adressen på side 2) eller en mail til jytte@dichmusik.dk sikrer, at Stenhuggeren kommer frem uden forsinkelse.

Nu kan du få besked på SMS eller E-MAIL

Vil du gerne mindes om, at det er nu, der skal betales kontingent?

Så send mig dit mobilnummer eller din mailadresse.

Mobiltilf.: 2943 0901 Mail: jytte@dichmusik.dk

Kontingent for 2021 skal betales nu

Det er altid spændende at se, hvem der fornyr medlemskabet af Jysk Stenklub. I år har et godt stykke over halvdelen allerede gjort det. Og tak for det.

Under normale omstændigheder ville jeg så på forårets klubmøder eller ture gøre opmærksom på evt. manglende betaling. Det kan jeg ikke i år. DERFOR beder jeg om, at man lige ser efter, om man har fået fornyet. Hvis ikke, håber jeg, at man vil skynde sig at sætte pengene ind på klubbens bankkonto eller sende dem via MobilePay.

Ring til mig, hvis du ikke kan gøre nogen af delene - så finder vi en løsning på det.

Med venlig hilsen

Kassereren

Returneres ved varig adresseændring

Afsender:
Jysk Stenklub
Myntevej 16
8240 Risskov

Program for Jysk Stenklub sommer/efterår 2021

**Klubmøderne er på Åby Bibliotek,
Ludvig Feilbergsvej, Åbyhøj.**

Coronavirus-begrænsninger kan betyde, at der tidvis kommer lukninger af biblioteket. Så hold dig orienteret bla. på klubbens hjemmeside eller Facebook-profil. Foredrag og arrangementer kan nemt være blevet aflyst !!!

Nedenstående klubmødedage er under forudsætning af oplukning af landet igen. Der vil således fortsat kunne komme aflysninger.

Lørdag d.11/09: NB! kl. 13.00 Klubmøde på Åby Bibliotek. "Sommerens fund". Medbring dine egne fossiler, så vi andre kan se dine flotte fund og du kan evt. få dem bestemt. Kl. 14.30: GENERALFORSAMLING (den udsatte ordinære). Se inde i bladet: Indkaldelse, Formandens beretning og Regnskabet.

Lørdag d. 9/10: Klubmøde på Åby Bibliotek. Foredrag ved Mette Eldrup Steemann, Museum Sønderjylland: *Næbhvaler og andre småhvaler fra Gram Leret (Sen Miocæn).*

Lørdag d.13/11: Klubmøde på Åby Bibliotek. Foredrag ved Anna Øehlenschlæger: *Boringer i søpindsvinepigge (Tylocidaris).*

Lørdag d.11/12: Vi håber at kunne afholde det traditionelle JULEMØDE med kaffe og kage, julesange samt ikke mindst julelotteriet.

Arrangementer uden for klubbens regi

Klubben har ikke fået meddelelser fra hverken andre stenklubber eller museer om arrangementer i den kommende periode. Vi er jo alle i nedlukningernes vold for tiden!

Vi giver meddelelse her og på nettet, så snart der måtte fremkomme noget nyt. **Deadline for septembernummeret af STENHUGGEREN er den 23. juli 2021. Materiale sendes til Søren Bo Andersen. (sba@geolsba.dk), eller kan afleveres ved klubmøder.**

AL DELTAGELSE I FORENINGENS AKTIVITETER SKER PÅ EGEN REGNING OG RISIKO
Ved ankomst til møderne på Åby Bibliotek efter kl. 14.00, hvor dørene bliver lukket, kan man benytte klokken til højre for døren. Husk selv at medbringe nødvendig proviant til møderne. Fra kl. 13.00 er der åbent for handel, bytning, stensnak og "sten på bordet". Mødet starter kl. 14.30.

